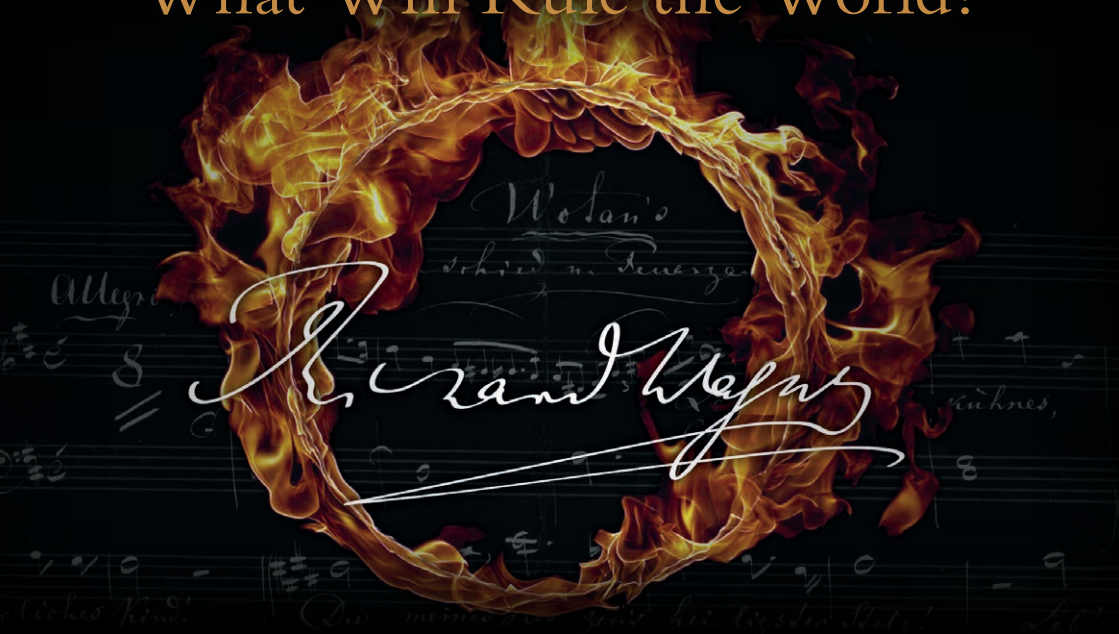

Nexus-conferentie 2019

The Ring
or
What Will Rule the World?

Zondag 10 november | 9.30 — 16.00 uur
Nationale Opera & Ballet, Amsterdam

Sprekers

Michael Ignatieff — José Manuel Barroso — Mitchell Cohen
Peter Frankopan — Eric Xun Li — Admiraal Michael Mullen
H.Exc. Sima Samar — Alexander Schimmelbusch — Pierre Audi
Lila Azam Zanganeh — Karol Berger — Alfonso Cuarón — Ben Goertzel
Z.Exc. Zaki Nusseibeh — Deborah Voigt — Leon Wieseltier

Programma Nexus-jubileumconferentie

Zondag 10 november 2019
Nationale Opera & Ballet, Amsterdam

In het decor van Wagners *Walküre*

- 9.30 uur Welkom *Rob Riemen*
- 9.45 uur Openingslezing *Michael Ignatieff*
- 10.45 uur Pauze
- 11.15 uur I. GÖTTERDÄMMERUNG: THE TWILIGHT OF THE GODS
Rondetafelgesprek met *José Manuel Barroso, Mitchell Cohen, Peter Frankopan, Michael Ignatieff, Eric Xun Li, Michael Mullen, Sima Samar* en *Alexander Schimmelbusch*, moderator *Rob Riemen*
- 13.15 uur Lunch, aangeboden door het Nexus Instituut
- 14.00 uur II. WHEN THE GODS REMAIN SILENT
Rondetafelgesprek met *Pierre Audi, Lila Azam Zanganeh, Karol Berger, Alfonso Cuarón, Ben Goertzel, Zaki Nusseibeh, Deborah Voigt* en *Leon Wieseltier*, moderator *Rob Riemen*
- 16.00 uur Signeersessie

De voertaal van de conferentie is Engels.

Voor het bijwonen van de Nexus-conferentie dient u vooraf een entreebewijs te bestellen. U kunt dat doen via www.nexus-instituut.nl of met de aanmeldkaart.

Wijzigingen in het programma voorbehouden. Kijk voor de algemene voorwaarden en voor actuele informatie over de conferentie en de sprekers op www.nexus-instituut.nl.

Jubileumconferentie 2019
25e verjaardag Nexus Instituut

The Ring
or
What Will Rule the World?

Honderd jaar geleden, in april 1919, publiceerde het eerbiedwaardige Londense tijdschrift *The Athenaeum* een brief van de Franse dichter en filosoof Paul Valéry welke hij begint met de beroemd geworden zin: 'We later civilizations, we too now know that we are mortal.' En tot op de dag van vandaag is de echo ervan hoorbaar: beschavingen zijn sterfelijk... ook die van onze tijd...

Valéry vervolgt zijn brief met de constatering dat uiteraard wel het besef bestond dat vroegere beschavingen als Nineve en Babylon met hun goden en wetten, academies, wetenschappen en klassieken zijn vergaan, maar, zo karakteriseert hij de algemene stemming die er tot 1914 was: 'Wat hadden wij met hun ondergang te maken?'

Nu echter, na de wereldbrand die van 1914 tot 1918 woedde, 'nu heeft onze generatie uit eigen ervaring geleerd dat het mooiste en oudste, het imposantste en meest harmonieuze van wat er bestaat welhaast per ongeluk kan vergaan'.

De onvermijdelijke vraag is of, nu die wereldoorlog voorbij is, er weer hoop is op een betere, nieuwe wereld? Maar in sombere bewoordingen benoemt de brieveschrijver de intellectuele puinhoop van die berg aan pijnlijke feiten van alles waar we niet meer op kunnen vertrouwen, die als een hoge muur elk uitzicht op een betere wereld vooralsnog onmogelijk maakt:

De militaire crisis is wellicht voorbij. De economische crisis is in al haar kracht zichtbaar; de intellectuele crisis, hoewel minder duidelijk waarneembaar omdat ze de bedrieglijkste verschijningsvormen aanneemt, is daarom niet minder groot. [...] De illusie van een Europese cultuur is

verloren gegaan en de kennis is niet bij machte gebleken wie dan ook te redden; de wetenschap is in haar morele ambities dodelijk gewond geraakt, als het ware onteerd door de wreedheid waarmee ze is toegepast; het moeizaam zegevierende idealisme heeft zware kwetsuur opgelopen en moet op zijn dromen worden aangesproken; het realisme is bedrogen uitgekomen, geslagen en met misdaden en fouten overladen; hebzucht en onthechting zijn gelijkelijk gehoond; geloofsovertuigingen hebben zich over de strijdende kampen verdeeld, kruis tegen kruis, halve maan tegen halve maan; zelfs de sceptici zijn van hun stuk gebracht door wat heeft plaatsgevonden door die plotselinge, heftige, aangrijpende gebeurtenissen.

De diepste zorg van Valéry geldt echter het feit dat hij de ondergang van zijn beschaving veroorzaakt weet door *de crisis van de geest*. Pas als die crisis overwonnen is, is uitzicht op een nieuwe beschaving mogelijk.

De beroemde uitspraak van Paul Valéry heeft niet alleen een echo tot in onze tijd, maar is zelf ook de nagalm van de oerklank die Richard Wagners muzikale epos *Der Ring des Nibelungen* is. De melancholieke melodie van Valéry's brief ontbreekt echter in dit werk. Sterker, de toonzetting van Wagners vierdelige opera preludeert op een lied dat vanaf het einde van de negentiende eeuw als *De Internationale* wordt gezongen:

*Sterft, gij oude vormen en gedachten
De staat verdrukt, de wet is logen
De rijkgaard leeft zelfzuchtig voort...*

Want met zijn Russische vriend, de anarchist Bakoenin, is ook Wagner als hij in het revolutiejaar 1848 aan zijn *Ring des Nibelungen* begint te werken ervan overtuigd dat een nieuwe beschaving, een nieuwe wereldorde slechts kan aanbreken als eerst de oude wereld ten onder gaat, er een ware *Götterdämmerung* plaatsvindt.

Want Wagner ervaart zijn tijd als die oude wereld welke maar beter zo snel mogelijk kan verdwijnen. Het is een godenwereld, elites die in hun pronkzuchtige Walhalla een mooi, genotzuchtig leven leiden, eeuwig jong zijn, zich eindeloos willen vermaken en zich weinig om de rest van de wereld of zelfs de natuur bekommeren. Zij hebben macht, en tegelijk zijn zij daarmee de gevangenen van hun eigen tradities, en hun politieke, economische en juridische macht.

Er is ook een alledaagse wereld, de wereld van de massa die zich economisch laat uitbuiten mede door haar eigen geldzucht, en daarom alleen maar druk is met werken, geld verdienen en het uitleven van haar driften.

In deze wereld — deze tijd! — zijn kunstenaars niet minder bevangen door goudkoorts en doen zij alles om zowel de godenelite als de alledaagse wereldmassa met hun kunsten te vermaken.

Bovenal zijn allen, elites en massa, in de ban van de Ring! Het is dezelfde Ring die we al bij Plato in zijn dialoog *De republiek* zijn tegengekomen, en in de twintigste eeuw in Tolkiens *The Lord of the Rings*. Absolute wereldheerschappij, mateloze macht, macht onzichtbaar als het geld dat alles en iedereen kan corrumperen, dat zal de Ring bieden aan wie haar bezit. Maar er is ook een prijs... De Rijndochters, die waken over het goud waar de Ring van zal worden gemaakt, verkondigen: wie kiest voor de mateloze macht, zal nooit de liefde kennen. Het is macht óf liefde. En de aardgodin Erda waarschuwt: de Ring is vervloekt; de mateloze macht zal uiteindelijk alleen doem, dood en verderf brengen, want de ware menselijke aard van liefde en schoonheid zal verkommeren.

Voor deze staat, deze wereldorde ziet Wagner geen toekomst, mag er ook geen toekomst zijn. Zoals Thomas Mann later zou opmerken: de Richard Wagner van *Der Ring des Nibelungen* (één van Wagners gedaanten, want net als zijn operapersonages zou hij in zijn leven meerdere gedaanten aannemen) is een ware cultuurbolsjewist, met zijn strijd tegen het kapitalisme en die burgerlijke elitemaatschappij met zijn verouderde tradities en oude machtsverhoudingen, enkel bedacht op eigen belang. Het Walhalla, het domein van de elites in de moderne staat, verdient dan ook om in vlammen op te gaan. En alleen de echte vrije, en daarmee onbevreesde mens, Siegfried, en de ware onbaatzuchtige liefde van een vrouw, Brünnhilde, kunnen die nieuwe maatschappelijke orde en beschaving tot stand brengen en de vloek van de Ring ongedaan maken door de wereld van de macht en haar geldheerschappij te verwerpen.

De heraut van deze nieuwe wereldorde, zo betoogt Wagner in 1849 in zijn essay *De kunst en de revolutie*, dat is *niet* het christendom, is het ook nooit geweest want deze religie 'rechtvaardigt een eerloos, nutteloos en ellendig bestaan van de mens op aarde met een wonderlijke liefde voor God'. De bestaande kunst zal ook geen redding brengen, want 'haar werkelijke wezen is de industrie, haar morele doel is het verwerven van geld, haar esthetische voorschrift is het vermaken van verveelden'.

Nee, gedragen door de grote sociale beweging van de revolutie (anno 1848) zal de nieuwe kunst, de revolutionaire kunst, dat wil zeggen: zijn eigen *Ring des Nibelungen* 'de mensheid zijn edelste betekenis doen inzien en weer de ware weg wijzen naar een verbroederde mensheid van vrije mensen van wie het leven gedragen wordt door liefde en de schoonheid van de kunst'.

Niet minder dan Wagner was ook Shakespeare overtuigd van de macht van de kunst. Niet voor niets laat hij Hamlet uitspreken dat het wezen van de

toneelkunst is ‘de natuur als het ware een spiegel voor te houden, en aan de deugd zijn eigen trekken te laten zien, aan de laagheid zijn eigen beeld, en aan de eeuw de afdruk van zijn gestalte.’

Nu wij, honderd jaar nadat Paul Valéry het constateerde, ons opnieuw bewust moeten zijn dat ook onze beschaving sterfelijk is, dat een bestaande wereldorde kan verdwijnen of in elkaar kan storten; dat bestaande maatschappelijke verdragen onhoudbaar kunnen blijken, dat er wellicht nog steeds een vloek rust op het verlangen naar mateloze macht en wereldheerschappij (maar zou liefde ooit de wereld kunnen regeren?), en dat de intellectuele en geestelijke crisis die Valéry detecteerde niet alleen nog steeds niet overwonnen is, maar zelfs groter is geworden; dan kan het helpen om eerst gehoor te geven aan de opmerking van Hamlet en in de spiegel te kijken die Wagner ons met zijn *Ring des Nibelungen* voorhoudt, en vervolgens de cruciale vragen te stellen: wie en wat moet de wereld regeren? Hoe om te gaan met macht? Wat heeft de kunst ons nu echt te bieden? En hoe de geestelijke crisis van onze tijd te overwinnen — opdat onze beschaving niet zichzelf vernietigt of vernietigd wordt?

I. GÖTTERDÄMMERUNG: THE TWILIGHT OF THE GODS

‘*Weisst du wie das wird?* — Weet jij wat er komen gaat?’, vraagt een schikgodin aan haar zusters met wie zij de draad van het noodlot spint aan het begin van *Götterdämmerung*, de laatste opera van *Der Ring des Nibelungen*.

Wat zal er komen? Wat kan, naast de spiegel die Wagner met zijn *Ring* ons voorhoudt, de geschiedenis ons leren? Want we weten nu wat er kwam nadat in die Eerste Wereldoorlog het beschavingsideaal van Paul Valéry gestorven was. Dat was het eerste hoofdstuk van onze moderne geschiedenis. Tweede hoofdstuk: wereldwijde armoede door economische depressie. Derde hoofdstuk: miljoenen mensen zoeken hun heil in fascisme, nazisme, stalinisme. Vierde hoofdstuk: een tweede wereldoorlog. Vijfde hoofdstuk: onder het motto ‘nooit meer’ wordt er in de westerse samenleving gestaag aan een wereldorde gebouwd welke mensenrechten, internationale verdragen, liberale en democratische waarden wil verdedigen en bij dit alles een heilig geloof koestert in een nieuwe heilige Drie-eenheid: Geld, Techniek en Wetenschap, welke Vooruitgang, Vrede en Welvaart zal brengen.

Precies dertig jaren geleden, 9 november 1989, beleefde deze wereldorde zijn ultieme triomf met de val van de Berlijnse Muur en instorting van het Sovjet-communisme. Een wereldorde onder leiding van de Verenigde Staten, de ‘indispensable nation’ die zo recht doet aan wat president Franklin D. Roosevelt zijn gehoor al op 5 december 1938 voorhoudt als hij in Chapel Hill van de universiteit een eredoctoraat krijgt:

Er mogen in de wereld mensen zijn die menen dat een gedrild volk, waarvan alle gedachten en daden worden geleid door één man, sommigen

de soort van veiligheid zal geven die hun bevalt, doch, welke overtuiging ik er ook op nahoud, geen is sterker dan mijn vast geloof dat de veiligheid en welzijn van het Amerikaanse volk het best gediend wordt door de democratische beginselen welke het land sterk en groot gemaakt hebben. De toekomst berust niet op toeval alleen, niet op louter aanpassing of louter fatalisme, maar op positieve actie, die wij in Amerika ondernemen. *Wat Amerika in de komende jaren doet of nalaat te doen, zal nog eeuwenlang van grotere invloed op de geschiedenis van het mensdom zijn, dan de meesten van de hier aanwezigen ooit bewust zullen worden. Wij zijn niet slechts de grootste en machtigste democratie in de gehele wereld, doch vele andere democratieën verwachten van ons, dat wij de leiding zullen nemen opdat de wereld behouden zal blijven.*

Twintig jaren later, in 1958, is het president Eisenhower die in zijn *Law Day Address* zijn overtuiging uitsprekt: 'De wereld heeft niet langer een keus tussen macht of recht. Als onze beschaving wil overleven dan moeten wij voor het recht kiezen.'

Dit is de wereldorde die na twee wereldoorlogen het Westen zal regeren opdat er een nieuwe wereld, een nieuwe beschaving zal zijn.

Maar beschavingen zijn sterfelijk... Karl Marx wist dat al toen hij in 1848 in zijn *Communistisch manifest* schreef: 'Al wat vaststaand en eeuwig was, gaat in rook op.' Hetgeen precies is wat we nu voor onze ogen zien gebeuren.

Het Amerika dat president Roosevelt voor ogen stond, bestaat niet meer. Evenmin de wereldorde die hij in gedachten had. Andere machten, China voorop, zullen de wereldorde steeds meer gaan domineren. Democratieën zijn aan het veranderen. Ressentiment, angst en onzekerheid door globalisering, massa-immigratie en de opkomst van digitale technologie grijpen wereldwijd om zich heen. De liberale waarden zijn voor velen al lang niet meer 'the vital center', zoals de historicus en vertrouweling van president Kennedy Arthur Schlesinger jr. dat noemde. Internationaal recht moet steeds vaker plaatsmaken voor brute macht en autoritaire regimes winnen steeds meer aan populariteit.

Alle redenen om die ene vraag te stellen: wat gaat er komen? Wat zal de wereld regeren?

De hedendaagse goden die jaarlijks in hun nieuwe Walhalla, Davos, vergaderen, hebben in hun godentaal al laten weten dat de wereld zich moet voorbereiden op *Globalism 4.0: The Age of the Fourth Industrial Revolution* — en dat de goden zelf druk doende zijn met de architectuur van die nieuwe wereldorde; waarvan nog niet precies bekend is hoe die eruit zal zien. Toch moeten we gerust zijn, want de goden verzekeren ons bij hun World Economic Forum: zij blijven 'committed to improve the state of the world'.

Shakespeare heeft ons echter niet voor niets opgeroepen de kunsten niet te veronachtzamen en ervan te leren. Als we nu in de spiegel van *Der Ring des Nibelungen* kijken, wat zien we dan?

Op de eerste plaats dat de Britse historicus Arnold Toynbee een punt heeft als hij in zijn magnum opus *A Study of History* opmerkt dat ‘beschavingen ten val komen, niet omdat het onvermijdelijk was maar omdat de regerende elites niet adequaat reageren op de veranderende omstandigheden of omdat zij vooral bezig zijn met hun eigen belangen.’

Want alle beloftes ten spijt, hoe betrouwbaar zijn de hedendaagse goden? Zien we niet ook vaker dan ons lief is de onmacht, zo niet het falen van politieke machthebbers? En waarom is dat zo? Hoe machtig zijn zij eigenlijk? Wat of wie is de grotere, onzichtbare macht die zij niet kunnen of willen zien? Of is de macht zelf het probleem, rust die vloek nog steeds op de Ring?

En als onze beschaving sterft, waaraan sterft zij dan? Wat zijn haar ziekteverschijnselen? Valéry wees op de intellectuele, zelfs geestelijke crisis. Wat is die crisis, en hoe openbaart die zich? En wacht de goden van onze tijd uiteindelijk een *Götterdämmerung* omdat zij, met al hun macht, machteloos blijken? Maar wat dan? Wie gaat dan de wereld regeren?

Het zijn vragen waar we eerst een antwoord op moeten krijgen, voordat we met Hamlet onze eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen en met hem zeggen: ‘De tijd is ziek. Vervloekte tegenspoed / Dat ik het ben, die hem genezen moet.’

II. WHEN THE GODS REMAIN SILENT

Homerus verhaalt aan het begin van de avonturen van Odysseus hoe de oppergod Zeus gromt: ‘Ergerlijk is het zoals de stervelingen de goden durven betichten en zeggen dat hun leed stamt van ons. Eigen moedwil brengt hun ellende meer dan het lot beschikt.’

Nietzsche zou het voor één keer met een god eens zijn. Want hij was nog jong toen hij Wagner mateloos bewonderde en als de grootste cultuurheld van zijn tijd vereerde. Even groot was echter zijn afgrijzen en woede toen hij meende te merken dat Wagner zijn eigen idealen ontrouw was. De première van *Der Ring des Nibelungen* in zijn eigen kunsttempel beschouwt Nietzsche als een feestje voor de welgestelde elite, en Wagner reduceert zo zijn eigen kunst tot vermaak van de verveelden.

In de ogen van Nietzsche ondergaat de Wagner die nog heilig geloofde in de onbevreesde vrije mens (Siegfried) en de menswording door liefde (Brünnhilde) een metamorfose tot een boze tovenaars à la Klingsor die Duits nationalisme, fel antisemitisme en de slavenmoraal van het christendom tot een toverdrankje mengt waarmee hij de hele wereld weet te bedwelmen. En zelfs Thomas Mann die een leven lang zijn passie voor de muziek van Wagner bleef koesteren, kon niet anders dan op een gegeven moment erkennen: ‘Er is veel Hitler in Wagner.’

Als de ware Siegfried, vrij en onbevreesd voor welke macht dan ook, trekt Nietzsche ten strijde, met zijn pen als zijn zwaard, tegen alles wat de gevestigde orde is: haar tradities, wetten, moraal, instituties, waarden, en hij

verklaart de oppermacht die zolang regeerde, de God van het christendom, voor dood. Geen God zal ons meer kunnen redden, de goden zwijgen, de mens is geheel op zichzelf aangewezen. Tegelijkertijd voorziet Nietzsche de komst van ‘de meest sinistere van alle gasten’, de meest onheilspellende gebeurtenis aller tijden, en de oorzaak van de culturele crisis waar Valéry over schreef: *nihilisme*. In zijn aantekeningen beschrijft hij dit als ‘Gods dodenfeest’: met het nihilisme verdwijnen de morele waarden goed en kwaad; de filosofie zal erdoor verdwijnen (‘want er zullen geen wijzen meer zijn’), het verderft de politiek (‘wat de dienst uitmaakt zijn leugen en bedrog, en opportunisme’) en het nihilisme trekt zijn spoor door de geschiedenis (‘het fatalisme, het darwinisme, het mislukken van de laatste pogingen rede en goddelijkheid in de dingen te leggen’). Dit nihilisme is de oorzaak van het ontzagwekkende feit dat ‘de mens in zijn eigen ogen ongelooflijk aan waardigheid heeft ingeboet’.

Twee decennia voordat Valéry tot het inzicht kwam dat zijn beschaving gestorven is, wist Nietzsche al dat dat zou gaan gebeuren en waarom: ‘Wat ik vertel is de geschiedenis van de volgende twee eeuwen. Ik beschrijf wat komt, wat niet meer anders dan komen kan: *de opkomst van het nihilisme*. Die geschiedenis kan nu al verteld worden: want de noodzakelijkheid zelf is hier aan het werk. Deze toekomst spreekt al uit honderd tekenen; dit noodlot kondigt zich overal aan...’

Maar Nietzsche weet ook: ‘We moeten het nihilisme eerst beleven om erachter te komen wat eigenlijk de *waarde* van deze “waarden” was. [...] We hebben ooit *nieuwe waarden* nodig...’

Voordat het echter zover is voorziet Nietzsche dat waar geen orde meer kan zijn, waar geen verdragen meer gelden, alleen nog elkaar voortdurend bevechtende machten regeren, net als in *The Lord of the Rings* van Tolkien.

Hoezeer het nihilisme het weefsel van onze westerse samenleving aantast, beschrijft in de jaren vijftig de psychoanalyticus en leerling van Freud, Erich Fromm, in zijn klassieke werk *De gezonde samenleving*. Want ondanks alle technologische en wetenschappelijke vooruitgang en economische voorspoed, constateert Fromm dat er een collectieve identiteitscrisis heerst. Het kan volgens hem geen toeval zijn dat men juist in de meest welvarende landen het hoogste aantal geestelijke aandoeningen aantreft: suïcides, huiselijk geweld, depressies, drugs, alcoholisme. In plaats van leven te scheppen, zijn we vooral bezig het te vernietigen. Een geestelijke crisis, zo concludeert Fromm, regeert de wereld! En vervolgens is zijn logische vraag: is onze moderne samenleving eigenlijk wel in staat om de meest wezenlijke behoeften van mensen te bevredigen? En wat zijn die dan?

Het verdwijnen en zwijgen van de goden zorgde echter ook voor een juist optimistisch toekomstbeeld. Zo schrijft Flaubert in 1861 aan een zekere mevrouw Roger des Genettes: ‘Toen de goden er niet meer waren en Christus nog moest komen, is er, van Cicero tot en met Marcus Aurelius,

een uniek moment geweest, waarop alléén de mens er was.’ Het twintigste-eeuwse existentialisme ademde dezelfde optimistische geest: nu kan, moet elk individu zijn eigen leven vorm geven! En Robert Musil schrijft in zijn *Man zonder eigenschappen* dat ‘als er werkelijkheidszin bestaat ook zoiets als mogelijkheidszin moet bestaan. [...] De dingen zijn zoals ze zijn, maar ze zouden ook anders kunnen zijn.’ In de jaren zestig zou deze filosofie worden samengevat als: *de verbeelding aan de macht!*

En zo zijn we terug bij de Wagner van *Der Ring des Nibelungen* met zijn visioen van een grote sociale beweging die zich verzet tegen het onrecht van de gevestigde orde, de kunst benut als vergezicht en bovenal dat als gesymboliseerd door een Brünnhilde de liefde zal regeren, onaantastbaar voor de geldheerschappij omdat de ware liefde nooit te koop is, haar waarde is namelijk oneindig want meta-fysisch!

Misschien dat dit mogelijk is. Vooralsnog is het meer utopisch dan realistisch. En het realisme van wat de wereld zal regeren, treffen we uiteraard het beste bij de goden in hun Walhalla, Davos. De ‘vierde industriële revolutie’ wacht ons: het tijdperk van digitale technologie, kunstmatige intelligentie, robots... Maar zal dat ons een beschaving brengen die recht kan doen aan de waardigheid van de mens en onze meest wezenlijke behoeften kan vervullen? Of heeft de Franse schrijver Georges Bernanos gelijk als hij al in 1944 in zijn essay *La France contre les robots* waarschuwt dat ‘het tijdperk van de machines tevens dat van de onmacht van de mens [is] wiens leven vanaf nu gedomineerd zal worden door het streven naar rendement, efficiëntie, en winst. [...] De machine-beschaving kent geen kwaliteit, alleen kwantiteit zal nog tellen, het Getal zal de wereld regeren. Zij kan nooit de vrijheid verdedigen want alleen het geld zal centraal staan. [...] De moderne mens zal dociel zijn en geen verantwoordelijkheid meer kennen. *Gehoorzaamheid* en *Onverantwoordelijkheid*, dat zijn de twee magische woorden bij de poort die toegang geeft tot het Paradijs van de Beschaving van Machines.’

‘*Weisst du wie das wird?* — Weet jij wat er komen gaat?’ Nu ook de schikgodinnen zwijgen, is het de vraag die *wij* moeten beantwoorden. Wat willen wij met onze wereld? Hoe kunnen we de culturele crisis overwinnen? Als techniek en wetenschap ons met onze existentiële vragen en behoeften niet verder kunnen helpen, wat kunnen we dan wel verwachten, en van welke kunst en filosofie? En als de westerse wereld zo ziek is, wat kan de niet-westerse wereld ons dan leren? En kunnen we God of goden ontberen? Wat of wie zal ons regeren — als dat zonder die Ring moet zijn?

Rob Riemen
Oprichter-directeur Nexus Instituut

Sprekers

MICHAEL IGNATIEFF (Canada, 1947) is niet alleen een van 's werelds meest gezaghebbende publiek intellectuelen, maar als bestuurder en voormalig politicus ook iemand die de wereld van de macht van binnen en van buiten kent. Ignatieff, opgeleid als historicus, was tussen 2008 en 2011 de leider van de liberale oppositie in het Canadees parlement en is nu vooral bekend als rector van de Central European University in Boedapest. Hij leverde een verwoede strijd om deze liberale instelling te verdedigen tegen de autoritaire ingrepen van de regering-Orbán, maar zag zich eind 2018 genoodzaakt de verhuizing van de universiteit naar Wenen aan te kondigen. Ignatieff doceerde voorheen aan Cambridge, Oxford, Harvard en de universiteit van Toronto, maakte programma's voor de BBC en schreef boeken als *Vuur en as. Succes en falen in de politiek* (2013), *Het minste kwaad. Politiek en moraal in het tijdperk van het terrorisme* (2004) en *Afgedwongen vrijheid of hoe Amerika de democratie oplegt* (2003). In 2017 verscheen *The Ordinary Virtues: Moral Order in a Divided World*. Ignatieff was regelmatig te gast bij het Nexus Instituut en gaf al in 1996 de befaamde openingslezing op de allereerste Nexus-conferentie.

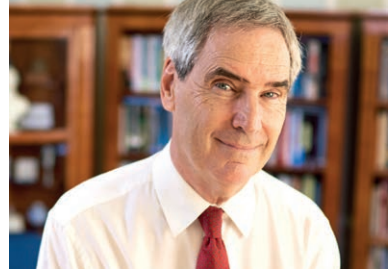

Foto: Daniel Vogel

JOSÉ MANUEL BARROSO (Portugal, 1956) was van 2004 tot 2014 voorzitter van de Europese Commissie en was daarvoor premier van Portugal, minister van Buitenlandse Zaken en staatssecretaris. In 2004 nam hij deel aan de slotconferentie van de internationale conferentiereeks over Europa als idee en beschavingsideaal die Nexus organiseerde ter gelegenheid van het Nederlandse voorzitterschap van de EU. Barroso staat bekend als groot liefhebber van cultuur en van Wagner in het bijzonder. In 2012 nam Barroso namens de EU de Nobelprijs voor de Vrede in ontvangst. Momenteel is hij president-commissaris van Goldman Sachs International.

MITCHELL COHEN (Verenigde Staten, 1952) is een van de grootste kenners op het gebied van Wagner en politiek. Hij is als hoogleraar politicologie verbonden aan City University in New York en is gespecialiseerd in de politieke theorie van de negentiende en twintigste eeuw. Van 1991 tot 2009 was hij samen met Michael Walzer redacteur van het beroemde cultureel-politieke tijdschrift *Dissent*. Hij schreef onder meer *The Wager of Lucien Goldmann* (1994) en was co-redacteur van *Princeton Readings in Political Thought* (1995). In 2017 publiceerde Cohen *The Politics of Opera*, waarin hij op magistrale wijze toont hoe opera gevormd werd door veranderende politieke ideeën en machtsverhoudingen. Momenteel werkt hij aan zijn boek *The Political Passions of Richard Wagner*.

PETER FRANKOPAN (Verenigd Koninkrijk, 1971) is hoogleraar Global History aan Oxford en directeur van het Oxford Centre for Byzantine Research. In zijn werk betoogt hij dat de grote centra van macht en rijkdom in het verleden niet in het Westen lagen maar in Azië, en dat dit ook in de toekomst weer zo zal zijn. Zijn wereldwijde bestseller *De zijderoutes* (2015) geeft een nieuwe kijk op de geschiedenis met Perzië als centrum van beschaving en handel, en het vervolg, *De nieuwe zijderoutes. Het heden en de toekomst van de wereld* (2018), beschrijft de opkomst van China en de ontwikkeling van Centraal-Azië. *Prospect Magazine* verkoos Frankopan in 2019 tot een van de vijftig belangrijkste denkers ter wereld.

ERIC XUN LI (China, 1968) is een *venture capitalist* die pleit voor een alternatief Chinees model van modernisering. Li was in 1989 een van de studenten die op het Tiananmenplein demonstreerden tegen het Chinese autocratische regime, maar zag tijdens zijn studie in Moskou in de Jeltsin-tijd wat een rampen het ongebreidelde kapitalisme veroorzaakte. Na terugkomst in China bekeerde hij zich daarom tot belangrijk tegenstander van het idee dat de

Chinese economie zich naar westers model moest ontwikkelen. Li publiceerde onder meer in *The New York Times* en *Foreign Affairs* over wereldpolitiek en de relatie tussen China en het Westen. Hij is oprichter van Chengwei Capital in Shanghai en lid van de raad van bestuur van de China Europe International Business School.

MICHAEL MULLEN (Verenigde Staten, 1946) is admiraal en bekleedde als Chairman of the Joint Chiefs of Staff jarenlang de hoogste rang in de Amerikaanse strijdkrachten. In die rol was Mullen militair topadviseur van twee Amerikaanse presidenten — George W. Bush en Barack Obama — en gaf hij leiding tijdens de troepenafbouw in Irak en bij de ontwikkeling van een nieuwe militaire strategie voor Afghanistan. Eerder was Mullen als viersterrenadmiraal onder andere commandant van de Amerikaanse zeestrijdkrachten in Europa en Chief of Naval Operations, de hoogste positie binnen de US Navy. Als voormalig leider van de grootste strijdkracht ter wereld kent Mullen als geen ander de kracht, maar ook de beperkingen en tragische kanten van het inzetten van militaire macht.

SIMA SAMAR (Afghanistan, 1957) is politica en mensenrechtenactiviste, en strijdt als zodanig al decennialang dapper tegen religieus machtsmisbruik. Ze werd opgeleid als arts aan de universiteit van Kaboel, maar moest tijdens de Sovjetbezetting het land ontvluchten. Na de val van de Taliban werd ze benoemd tot Afghaans minister voor Vrouwenzaken, maar werd vanwege haar kritiek op de conservatieve sharia-wetten van de regering met de dood bedreigd en uiteindelijk gedwongen af te treden als minister. Zij bleef zich onverschrokken inzetten voor de bevordering van mensenrechten en de rechten van vrouwen in het bijzonder, onder andere als Speciaal VN-Rapporteur voor Mensenrechten in Soedan. In 2011 kreeg Samar de Geuzenpenning als erkenning voor haar werk voor democratie. Onlangs werd ze benoemd tot lid van de High-Level Advisory Board on Mediation van de Verenigde Naties.

ALEXANDER SCHIMMELBUSCH (Oostenrijk, 1975) werkte vijf jaar als consultant bij een investeringsbank in Londen, maar verliet de wereld van het grote geld en werd journalist en schrijver. Zijn veelgeprezen boek *Opperduitsland* (2019), waarin de hoofdpersoon — een succesvol investeringsbankier — zijn luxueuze leven verwerpt en een politiek manifest schrijft om de Duitse maatschappij radicaal te veranderen, is een vlijmscherpe kritiek op de laatkapitalistische wereld. Momenteel werkt Schimmelbusch aan een tv-serie over de robotisering van de arbeidsmarkt en de tech-scene in het Berlijn van 2028.

Foto: Sarah Wong

PIERRE AUDI (Libanon, 1957) is een internationaal gevierd opera- en theaterregisseur. Zijn carrière in het theater begon in Oxford en Londen, waar hij in 1979 het gerenommeerde Almeida Theatre oprichtte. Tussen 1988 en 2018 was Audi artistiek leider van De Nationale Opera, dat onder zijn leiding uitgroeide tot een van de belangrijkste operahuizen ter wereld en onder zijn regie de eerste Nederlandse productie van Wagners *Ring*-cyclus opvoerde. Van 2005 tot en met 2014 was Audi artistiek directeur van het Holland Festival; sinds 2018 is hij directeur van het Festival d'Aix-en-Provence. Audi nam deel aan verschillende eerdere Nexus-conferenties, onder meer aan *The Trial of Richard Wagner* (1997) en *The Passion for Faith, Death and Freedom* (2009).

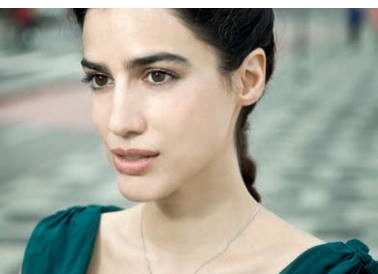

Foto: Marcelo Correa

LILA AZAM ZANGANEH (Frankrijk, 1976), dochter van Iraanse ballingen, is schrijfster. Ze gaf in 2014 de Nexus-masterclass *Love & Literature*, en laat als geen ander zien hoe verhalen, kunst en liefde een alternatief kunnen vormen voor de wereld van macht en geld. Azam Zanganeh doceerde literatuur en film aan Harvard en zet zich in voor de vergroting van intercultureel begrip via de verspreiding van literatuur, onder andere via Libraries without Borders en via Narrative 4, een mondiaal netwerk van invloedrijke kunstenaars en leiders. Ze schreef *De tovenaars: Nabokov en geluk* (2011) en *A Tale for Lovers & Other Madmen* (te verschijnen in 2020).

KAROL BERGER (Polen, 1947) is als musicoloog en cultuurfilosoof verbonden aan de universiteit van Stanford. Berger studeerde musicologie aan de universiteit van Warschau en aan Yale, waar hij zich specialiseerde in de geschiedenis van de muziekethiek en muziektheorie. Ook is hij een groot kenner van de muziek van 1770-1850. Van zijn hand verschenen essays, artikelen en boeken, waaronder *A Theory of Art* (2000) en *Bach's Cycle, Mozart's Arrow: An Essay on the Origins of Musical Modernity* (2007). In 2017 verscheen Bergers *Beyond Reason: Wagner contra Nietzsche*, over het grote conflict tussen de componist en de filosoof waarin Berger uiteindelijk de zijde van Wagner kiest. Berger was eerder te gast op de Nexus-conferentie 2000, 'The Muses' Farewell'.

ALFONSO CUARÓN (Mexico, 1961) is een begenadigd filmregisseur, die met meesterwerken als *Roma* laat zien hoe film — als moderne opvolger van opera — liefde en compassie kan verbeelden en de wereld kan veranderen. Cuarón studeerde film en filosofie aan de Nationale Autonome Universiteit van Mexico en brak in 2001 internationaal door met *Y tu mamá también*, waarmee hij een Oscar-nominatie voor beste originele scenario in de wacht sleepte. Vervolgens regisseerde Cuarón het alomtgeprezen *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban* (2004) en *Children of Men* (2006). In 2013 verscheen de spectaculaire sciencefictionfilm *Gravity*, met hoofdrollen voor Sandra Bullock en George Clooney, die maar liefst zeven Oscars won. Zijn nieuwste film *Roma* (2018), een liefdevol portret van een plattelandsmeisje in dienst van een middenklassegezin dat de sociale verhoudingen in het Mexico van de jaren zeventig haarscherp weergeeft, werd door critici bejubeld en bekroond met drie Oscars.

BEN GOERTZEL (Brazilië, 1966) is een wereldbekend genie op het gebied van kunstmatige intelligentie. Als een hedendaagse Siegfried strijdt hij voor de vestiging van een nieuwe orde, waarin de *general artificial intelligence* een feit zal zijn en de fusie tussen mens en machine zal zijn gerealiseerd. Goertzel publiceerde een twintigtal wetenschappelijke boeken en meer dan honderd academische artikelen over dit onderwerp, en bekleedt bestuurlijke en adviserende functies bij verschillende instituten die zich bezighouden met kunstmatige intelligentie, waaronder Hanson Robotics, de Artificial General Intelligence Society, de OpenCog Foundation en Humanity+. Ook is Goertzel CEO van SingularityNET, een op blockchain-technologie gebaseerde marktplaats voor kunstmatige intelligentie.

ZAKI NUSSEIBEH (Mandaatgebied Palestina, 1946) is minister van staat van de Verenigde Arabische Emiraten, en heeft zich als invloedrijke bestuurder van de VAE als geen ander ingespannen om de westerse cultuur in dit deel van de wereld toegankelijk te maken. Na zijn studie in Cambridge kon de in Jeruzalem geboren Nusseibeh niet naar zijn thuisstad terugkeren, omdat de Zesdaagse Oorlog was uitgebroken. Hij emigreerde naar Abu Dhabi, waar hij decennialang als persoonlijke tolk van sjeik Zayed bin Sultan al Nahyan, de oprichter van de VAE, werkte en verschillende invloedrijke posities in de cultuursector bekleedde. Hij speelde een belangrijke rol in de stichting van het Louvre Abu Dhabi en de Paris-Sorbonne-universiteit Abu Dhabi, en als groot kenner en liefhebber van opera haalde hij de beroemde Bayreuther Festspiele naar Abu Dhabi, waar begin dit jaar een grootse productie van Wagners *Walküre* werd opgevoerd. Nusseibeh was voorzitter van de Wagnervereniging van de VAE en de Wagner-stichting in Leipzig. Van zijn hand verschenen vertalingen van Arabische poëzie in verschillende Europese talen.

DEBORAH VOIGT (Verenigde Staten, 1960) is een van 's werelds meest veelzijdige en geliefde sopranen. Ze werd een internationale ster door haar invulling van iconische rollen uit de Duitse opera, van Wagners Sieglinde (*Die Walküre*), Elisabeth (*Tannhäuser*), Elsa (*Lohengrin*) en Isolde tot Strauss' Ariadne, Salome, Kaiserin (*Die Frau ohne Schatten*) en Chrysothemis (*Elektra*). Voigt schitterde als Brünnhilde in de baanbrekende encensering van Wagners *Ring*-cyclus door Robert Lepage voor de Metropolitan Opera in New York; de DVD-set van haar optreden werd bekroond met een Grammy voor beste operaopname. In haar lange operacarrière werkte ze samen met dirigenten als James Levine, Georg Solti, Kurt Masur, Valery Gergiev, Claudio Abbado en Christian Thielemann, en deelde ze het toneel met zangers als Luciano Pavarotti, Plácido Domingo, Bryn Terfel, Waltraud Meier, Susan Graham, Olga Borodina en tal van anderen. In 2015 verschenen haar memoires *Call Me Debbie: True Confessions of a Down-to-Earth Diva*.

Foto: Heidi Gutman

LEON WIESELTIER (Verenigde Staten, 1952) is schrijver, criticus en een invloedrijke en spraakmakende intellectueel. Na meer dan dertig jaar als belangrijkste literatuur-redacteur van *The New Republic* verliet hij dit invloedrijke tijdschrift in 2014 uit onvrede met het beleid. Hij is een groot kenner van het werk van Nietzsche en dat van Wagner, en schreef onder meer voor het literair-culturele tijdschrift *The Atlantic*. Wieseltier, wiens aangrijpende dagboek *Kaddisj* (1998) de thema's van verlies en geloof, vrijheid en voorbeschikking fenomenaal aansnijdt, is een overtuigd jood.

De 100 van 2500

De Beschermers van het Nexus Instituut

De 25-jarige geschiedenis van het Nexus Instituut is een opmerkelijk succesverhaal. Het begon in 1991 met het tijdschrift *Nexus*, waaruit in 1994 de oprichting van het Nexus Instituut voortkwam, dat al snel internationale faam verwierf voor de unieke wijze waarop het de geest van het Europees humanisme levend weet te houden en een universitas-ideaal nastreeft dat in de academische wereld al lang niet meer bestaat. In die 25 jaar hebben al honderden beroemdheden uit de wereld van kunst, cultuur, wetenschap en politiek het Nexus-podium betreden. Een kleine greep uit een lange lijst: Amos Oz, Mario Vargas Llosa, Margaret Atwood, John Coetzee, Susan Sontag, Richard Rorty, Ágnes Heller, Jürgen Habermas, Patti Smith, Sonia Gandhi, Ai Weiwei, Simon Rattle, Wole Soyinka, Jeb Bush, Daniel Barenboim, George Steiner, Garry Kasparov, José Manuel Barroso, Azar Nafisi, Amartya Sen, Anne Applebaum, Simon Schama...

Het bestaan van een geheel onafhankelijk instituut dat zich verzet tegen de troosteloosheid van het niets weten en het fanatisme van het enig weten, en zich inzet voor het behoud van onze vrijheid en democratie, is in tijden van de miskening van de betekenis van intellectuele vorming enerzijds en de opkomst van extreme vormen van politiek anderzijds allesbehalve vanzelfsprekend. Dat het Nexus Instituut al 25 jaar bestaat, is grotendeels te danken aan loyale leden, genereuze Vrienden en fondsen, en enkele politici in Nederland die het belang van het Nexus Instituut onderkenden en ook de moed hadden daarnaar te handelen.

Die politieke steun is helaas steeds minder vanzelfsprekend geworden onder druk van extreme politieke krachten. Om het Nexus Instituut sterker te kunnen maken in tijden waarin ons werk meer dan ooit nodig is en de vraag naar onze activiteiten groeit, zoekt het Nexus Instituut de 100 van 2500: de kring van Beschermers van het Nexus Instituut.

U wordt een Beschermer door het invullen van een periodieke overeenkomst met de Stichting Vrienden van het Nexus Instituut waarin u aangeeft vijf jaar lang jaarlijks (ten minste) 2500 euro te doneren. De Stichting Vrienden van het Nexus Instituut heeft een culturele ANBI-status, waarmee uw donatie van 2500 euro u, afhankelijk van uw persoonlijke situatie, netto zo'n 1200 euro per jaar kost.

Als Beschermer ontvangt u, naast het tijdschrift en vipkaarten, ook een uitnodiging voor het sprekersdiner na afloop van de Nexus-conferentie. Mail voor meer informatie naar ham@nexus-instituut.nl.

Kollenbergweg 1 | 1101 AT Amsterdam | 085-047 1229 | info@nexus-instituut.nl

Van Lanschot

Aanmeldkaart

Wij ontvangen uw aanmelding bij voorkeur via de website www.nexus-instituut.nl. Mocht u niet in de gelegenheid zijn uw bestelling online te plaatsen, vult u dan deze aanmeldkaart volledig en aan beide zijden in.

Ja, ik kom naar de Nexus-conferentie op zondag 10 november 2019 en bestel:

___ kaart(en) voor het standaardtarief	€ 90,00
___ kaart(en) als lid (max. 4)	€ 50,00
___ kaart(en) als jongere (t/m 30 jaar)	€ 30,00
☐ 1 kaart als Connect-lid (t/m 35 jaar)	€ 20,00
___ kaart(en) als Amicus van het Nexus Instituut (max. 2)	gratis
___ kaart(en) als Patronus of Maecenas van het Nexus Instituut (max. 4)	gratis

Een lunch wordt u door het Nexus Instituut aangeboden.

Ja, ik word lid van het Nexus Instituut, ontvang het tijdschrift *Nexus* en profiteer van de aantrekkelijke korting op de entreprijs van de Nexus-conferentie 2019.

☐ Lidmaatschap Nexus Instituut 2019	€ 70,00
☐ Tweejarig lidmaatschap Nexus Instituut 2019-2020	€ 130,00
☐ Driejarig lidmaatschap Nexus Instituut 2019-2021	€ 190,00
☐ Connect-lidmaatschap 2019 (t/m 35 jaar)	€ 50,00

-
- Ja, ik bestel graag een exemplaar van *Nexus* 83, met de bijdragen van de sprekers op de Nexus-conferentie ‘The Ring or What Will Rule the World?’ (te verschijnen voorjaar 2020)* à €25,- en €5,- verzendkosten.

*Als u in 2020 lid bent van het Nexus Instituut, ontvangt u dit nummer van het tijdschrift als onderdeel van uw lidmaatschap.

Vergeet niet aan de ommezijde uw gegevens in te vullen!

MIJN GEGEVENS (tevens factuuradres)

Naam _____ M/V

Adres _____

Postcode en woonplaats _____

Telefoon _____

E-mail _____

Geboortedatum _____

Ik betaal door middel van:

Een machtiging tot incasso

IBAN

Een factuur (plus € 1,50 aan administratiekosten)

Handtekening voor akkoord _____

Datum _____

IN EEN ENVELOP ZONDER POSTZEGEL OPSTUREN NAAR

NEXUS INSTITUUT

Antwoordnummer 9

4800 WB Breda

